

◆◆◆ KÖZLEMÉNYEK

◆◆◆ FERENCZI ILONA

„Kicsoda hengeríti el nekünk a követ?”

Ami egy huszonöt évvel ezelőtti előadásból kimaradt*

Gondok a negyedszázados szlovák–magyar zenei együttműködésben

Az 1980-as évek elején a szlovák és a magyar zenetörténészek közti valós és remélt barátság úgy alakult, hogy az akkoriban indult *Musicalia Danubiana* sorozatban már a második közös kötet kiadására készülhettünk. A sorozatot indító, Pozsonyban őrzött *Missale* faksimile kiadása bevezető tanulmányokkal együtt Budapesten jelent meg, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzött Vietórisz kódex vagy – ahogy végül is neveztük – Vietoris tabulatúrák könyv forráskiadását pedig a pozsonyi OPUS zeneműkiadó vállalta.¹ Hulkó Márta kollégámmal a kézirat egykori borítója anyagának vizsgálatát közvetlenül a bevezető tanulmány lezárása előtti időre halasztottuk, mivel Csiky János 1903-ban ezt írta róla: „Kemény táblájára XVIII. századi hangjegyekkel kívül-belül teleírt papír van ragasztva...”² Az ezt követő hetven évben megjelent ismertetések és rész tanulmányok nem szenteltek különösebb figyelmet a kötéstábla anyagának.³

* Ezzel a címmel jelent meg a cikk a *Magyar Zene* 47 (2009) 55–60. oldalán, mely a Bartha Dénes emlékére a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság által 2008. október 3-án és 4-én rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A cikket folyóiratunkban némi változtatással és bővítéssel közöljük.

¹ *Missale Notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio* (*Musicalia Danubiana* 1) (közreadja Szendrei Janka és Richard Rybarič; faksimile, Budapest 1982); *Tabulatura Vietoris saeculi XVII* (*Musicalia Danubiana* 5) (közreadja Ferenczi Ilona és Marta Hulková; Bratislava 1986).

² CSIKY János, *Egy magyar lantkönyvről*, in *Pesti Hírlap* (1903) dec. 15., 9.

³ Bónis Ferenc 1957-ben ezt írta róla: „A kódexet a legutóbbi időben új kötéssel látták el; a régi kötéstáblából kiolvastott, többnyire orgonatabulatúrák feljegyzésű szlovák és latin feliratú egyházi énekeket, illetve ének-töredékeket külön tasakban helyezték el, a kódexszel azonos könyvtári számon.” Ld. BÓNIS Ferenc, *A Vietórisz kódex szvit-táncai*, in *Zenetudományi Tanulmányok* VI (Budapest 1957) 266.

Elsőként 1973-ban Csapodi Csaba mutatott rá magyar kódexeket felsorakoztató katalógusában arra, hogy a kötéstábla tartalma a Vietoris tabulatúrák könyv végleges összeírásával sok esetben megegyezik.⁴ A kötéstáblából kifejtett anyag ugyanis nem XVIII. századi darabokat, sem nem egyszerűen csak szlovák és latin felíratú egyházi énekeket tartalmaz, mint azt korábban állították, hanem elsősorban olyan szlovák egyházi énekeket, amelyeket a nem sokkal később összeállított vegyes tartalmú Vietoris tabulatúrák könyvben – változtatásokkal vagy anélkül – újra lejegyezték. Mivel Csapodi a szövegkezdetekből indult ki, s a töredékes anyagban ezek nem mindig álltak rendelkezésre, az azonosítási munkát nem tudta végigvezetni.⁵

Amikor 25 évvel ezelőtt Bartha Dénes 75. születésnapját ünnepeltük, előadásomban a Vietoris tabulatúrák könyv kötéstábláját ismertettem, annak is azt a részét, amelyik 89 teljes vagy töredékes tételével lehetőséget kínált az első leírás és a végleges alak közti összehasonlításra, a tételek jelentős része ugyanis helyet kapott a végleges tabulatúrák könyvben. A szlovák és latin nyelvű egyházi énekeket az első példányból tartalmi, sorrendi és különböző zenei változtatásokkal írták le ismételtlen.⁶

A Vietoris tabulatúrák könyv borítójából kifejtett anyagban azonban másfajta töredék is található: néhány XVII. századi műnek a *basso continuo* szólama, címeikkel, olykor a többrészes művek alcímeivel, *Te Deum*mal, latin nyelvű motettákkal. Sőt, az egyik műnél a szerző nevét is feltüntették: ez a hatszólamú kompozíció eredetileg Andreas Hammerschmidtnek az evangéliumokból vett dialógusokat tartalmazó kötetében jelent meg *Wer wälzet uns den Stein von des Grabes Tür* címmel,⁷ ami szövegileg a húsvéti játékokra vezethető vissza. A húsvéti dialógus szövegkezdete (Kicsoda hengeríti el nekünk a követ?) és néhány alfejezetcíme a

⁴ CSAPODI Csaba, *A „magyar codexek” elnevezésű gyűjtemény (K 31 – K 114)* (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai. Catalogi Collectionis Manuscriptorum Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae 5) (Budapest 1973) 88–89.

⁵ A töredékes főlíokon olykor csak az új német orgonatabulatúrák írásmóddal lejegyzett tételvégek találhatóak, melyek kizárólag a zenei összehasonlításra adnak lehetőséget. Csapodi valószínűleg emiatt cserélte fel a hetedik és a nyolcadik főlíót.

⁶ Erről bővebben ld. FERENCZI Ilona, *A Vietoris tabulatúrák könyv kötéstáblája*, in *Magyar Zene* 25 (1984) 45–51; *Tabulatura Vietoris saeculi XVII*, 32–33, 241–246. Ezekben a tanulmányokban még 18 énekről számoltunk be, melyek nem kerültek a végleges leírásba. Azóta újabb két tételt sikerült azonosítani a töredékből a végleges tabulatúrák könyvvel.

⁷ Hammerschmidt húsvéti dialógusát vö. HAMMERSCHMIDT, Andreas, *Musikalische Gespräche über die Evangelia* (Dresden 1655) Nr. 22. Ld. *Répertoire International des Sources Musicales. Einzeldrucke vor 1800*. A/I/4 (Bärenreiter, Kassel 1974) H 1948.

⁸ Kiadása: *Pestrý zborník. Tabulatura Miscellanea* (Monumenta Musicae Slovacae) (közreadja Ladislav Kačič; Bratislava 2005).

⁹ Kiadása: *Starck Virginal Book 1689 compiled by Johann Wohlmuth; Johann Wohlmuth: Miserere 1696* (Musicalia Danubiana 22) (közreadja Ferenczi Ilona; Budapest 2008).

töredékben szlovák fordítással szerepel (*Kdo odvalj kamen...*), ami tovább erősíti azt a feltételezést, hogy a Vietoris tabulatúrák könyv egy többségében szlovákok által lakott helység orgonistájának gyűjteménye. Az orgonista mint a település zeneéletének mindenese, világi és egyházi alkalmakra egyaránt felkészült: az egyházi esztendő ünnepeire beosztott népekeket, trombitadarabokat és szignálokat, valamint népi és nemesi táncokat jegyzett fel. Az összeállítás első részében, a *Notae Hungaricae variae* fejezetben elsősorban olyan lírai darabokat, melyek fölé a magyar szövegkezdetet valaki más írta be, a szlovák nyelvűt ő maga.

Hogyan is állunk ezzel a kérdéssel? Magyarországi, sőt magyar zenetörténetünk fontos emléke a Vietoris tabulatúrák könyv, melynek anyaga túlnyomórészt szlovák vonatkozású? És mit mondunk a három hasonló korú gyűjteményre? A lőcsei virginálkönyvet, vagy ahogy ma a szlovákok nevezik, a lőcsei vegyes gyűjteményt a helyi németajkúak használatára írták össze, amint arról elsősorban a német nyelvű korálletétek tanúskodnak.⁸ A soproni virginálkönyv ugyancsak a német lakossághoz tartozó Johann Jakob Starck számára készült.⁹ A hasonlóképpen vegyes tartalmú Kájoni kódex névadó lejegyzőjéről ez olvasható egy dokumentumban: *Valachus Transilvanus*.¹⁰ De mindegyik esetben valószínűsíthetjük, hogy a gyűjtemények összeállítói a *natio Hungarica* tagjai voltak, mint ahogyan a Trianon előtt még Magyarországhoz tartozó Rusztról származó Wohlmuth, a Starck virginálkönyv leírója is így szerepel a wittenbergi disputációját közlő nyomtatvány címlapján: *Johannes Wohlmuth Rustensis Hungarus*.¹¹ Ez viszont arra enged következtetni, hogy sem a magunk számára, sem tekintettel a többnyire érzékeny szomszéd országokra nem engedhetjük meg, hogy a „hungarus” szót automatikusan magyarnak fordítsuk vagy értelmezzük. Inkább az a kérdés, le kell-e fordítanunk minden esetben.¹²

¹⁰ Ld. *Codex Caioni saeculi XVII* (Musicalia Danubiana 14a) (közreadja Saviana Diamandi, bevezető tanulmány Saviana Diamandi és Papp Ágnes; faksimile, București 1993) 57.

¹¹ Wohlmuth fizikai értekezése, a *Disputatio physica de aqua* 1666-ban jelent meg Wittenbergben. Ld. SZABÓ Károly – HELLEBRANT Árpád, *Régi Magyar Könyvtár* III/1, III/2 (Budapest 1896, 1898) Nr. 2382.

Egyetlen reneszánsz kori magyarországi zeneszerzőnket, Bakfarkot gyakran Pannoniusnak vagy Transilvanusnak nevezték, s még csak nem is Hungarusnak. Ld. a lyoni lantkönyv (1553) címlapját: *Intabulatura Valentini Bacfarc Transilvani Coronensis*, valamint a krakkói lantkönyv (1565) előszavának aláírását: *Valentinus Bakfarc Pannonius*. Vö. *Valentin Bakfarc Opera Omnia I. A Lyoni lantkönyv* (közreadja Homolya István és Benkő Dániel; Budapest 1976) XXVIII; *Valentin Bakfarc Opera Omnia II. A Krakkói lantkönyv* (közreadja Homolya István és Benkő Dániel; Budapest 1979) XXXV. Ld. még: KIRÁLY Péter, *A lantjáték Magyarországon a XV. századtól a XVII. század közepéig* (Budapest 1995) 182–183.

¹² A kérdéshez ld. SZELESTEI N. László, *Hungarus – Hungaricus/Magyarországi – magyar. Közös múltunk és a magyar nyelv*, in *Magyar-szlovák terminológiai kérdések. A 2006. június 7-án és december 1-jén Esztergomban rendezett nemzetközi konferenciák anyaga* (Pons Strigoniensis Studia IX) (szerk. Ábrahám Barna; Piliscsaba-Esztergom 2008) 50–54.

Mert a látszólagos békés egymás mellett élés és barátság ellenére feszült a viszony, főként északi szomszédainkkal. A zenetörténet-írás terén különösen a néhány évvel ezelőtti angolul is megjelent Szlovákia zenetörténete¹³ keltett felháborodást, véleményem szerint *majdnem* teljesen jogosan. Mi az, amin nekünk lehetne vagy kellene változtatni, mi az, ami megszüntethetné a több évtizedes értelmetlen torzsalkodást?

Kiindulópontunk mindig ugyanaz: nem lehet és nem tudjuk elfogadni, mert történelmietlen lenne, hogy a középkorra és az azt követő századokra vonatkozólag a szlovákok mai országhatárukatra a *Slovensko* nevet használják,¹⁴ hiszen a Szlovák Köztársaság csak 1939-ben jött létre.¹⁵ De mi mit javasolnánk, hogyan nevezzék ezt a területet az 1939 előtti évszázadokra?¹⁶ A történészek próbálkoztak a pontosabb meghatározással. Véleményük szerint „a Szent István-i államban közösen leélt kilencszáz esztendő kétségtelenül vet föl problémákat, ezekkel a magyar értelmiségnek önkritikus módon és objektíven szembe kell néznie anélkül, hogy elfogadná a szlovák sérelmi politika történelmi – vagy inkább ahistorikus –, folyvást benyújtott vádiratának pontjait”.¹⁷ Számunkra igen fontos például országunk meghatározása, mert zenetörténeti összefoglalásunkat is *Magyarország zenetörténete* címmel adtuk és adjuk ki. Magyarország alatt történeti munkákban általában a történelmi Magyarországot értjük. Szlovákul viszont 1918-ig csak az etnikailag semleges *Uhorsko* kifejezés használható, a *Maďarsko* pedig csak a szétválás utáni országot jelöli. A szlovák és még néhány szláv nyelv e vonatkozásban tehát gazdagabb és pontosabb.¹⁸

A kérdés már most az, hol jelennek meg és egyáltalán megjelennek-e a szlovákok a magyar zenetörténet-írásban. Azok a szlovákok, akikkel kilenc évszázadig együtt éltünk, sőt akiknek őseit a honfoglaláskor itt találtuk. És hol jelenik meg a többi nemzet? Magyarország lakossága Trianonig sosem mutatott fel többségi magyar etnikumot. Szabolcsi Bence az első évezred magyar zenetörténetével

¹³ *A History of Slovak Music from the Earliest Times to the Present* (szerk. Oskár Elschek; Bratislava 2003).

¹⁴ Ennek alapján még arra is következtetni lehetne, hogy a törökök kivonulása után a XVIII. században *Szlovákiából szlovákokat* telepítettek Magyarországra. Sőt, a gondolatmenetet követve az is nyilvánvalóvá lesz, hogy a magyar királyokat három évszázadon keresztül Szlovákiában koronázták.

¹⁵ A témát érintő tanulmányok közül csak néhányat idézünk: ÁBRAHÁM Barna, „*Cselekedjete jól vagy rosszul, csak tudja a világ, hogy a szlovákok élnek*”, in *Pro Minoritate* 7 (1999) 1/11–17; KÁFER István, *Terminologia Hungaro-Sclavonica. A magyar-szlovák interetnikus összefüggések történeti vizsgálatának terminológiai kérdései*, in KÁFER István, *Dona nobis pacem. Magyar-szlovák kérdések* (Piliscsaba 2005) 102–111; MARSINA, Richard, *A szlovák történeti terminológiáról*, in *Magyar-szlovák terminológiai kérdések...* 13–20; ANDRUŠKA, Peter, *A névhasználat kérdései a mindennapi nyelvi megnyilatkozásban (és további velük összefüggő problémák)*, in *Magyar-szlovák terminológiai kérdések...* 36–40.

¹⁶ Például: Ős-Slovensko?

kapcsolatban ismerteti a III. századi római víziorgonát, továbbá a két, valószínűleg VIII. századbéli avar, bizánci vagy arab típusú kettőssípot.¹⁹ A képes magyar zenetörténetben ezeken kívül még Lehel kürtje is megjelenik.²⁰ Dobszay László a honfoglalás koránál megemlíti ugyan a bizánci és szláv hatást,²¹ a további évszázadokból azonban kimaradnak a szlovákok. Hasonlóképpen a *Magyarország zenetörténete* I. kötetében is csak elvétve találkozunk velük, jelentősebb szerepet a II. kötetben, az anyanyelvű népének tárgyalásánál kapnak.²²

Itt lenne érdemes gondolkodni azon, amit a szlovák kollégák felrónak nekünk, hogy a szláv vonal nem jelenik meg a történelmi Magyarország zenetörténetében.²³ Mert ha a magyar népzene történeti rétegeit követjük, nem lenne-e ugyanolyan kötelességünk – a bartóki gondolatot is követve – a szlovák és a korabeli Magyarországon élő összes etnikum népzenejének bemutatása? Ha mi figyelembe vennénk a többi etnikumot, valószínűleg a szomszédos országok is jobban vállalnák, hogy területük részben vagy egészben Magyarországhoz tartozott. Talán a szlovákok sem szakítanák ki abból a mai Szlovákia területének múltját, s nem éreznék szükségét, hogy ezt szlováknak mutassák be.²⁴

Bizonyos fokig, persze, mi ugyanezt tettük a magyar, helyesebben a magyarországi zenetörténettel. Azt hangsúlyoztuk benne, amit magyarnak tartottunk vagy véltünk. Mert hol jelenik meg, hogy históriás énekeket nemcsak magyar nyelven, hanem szlovákul is írtak, hogy a gregoriánt szlovák nyelvre is fordították, hogy többszólamú passiót Magyarországon szlovákul is énekeltek? Magát a Vietoris tabulatúrás könyvet pedig főként magyar nyelvű énekei és magyar vonatkozású néptáncai miatt tárgyalták, s a tekintélyes terjedelmű szlovák egyházi énekfejezetről alig esett szó. Az eperjesi graduál szláv származású kántor lejegyzőjére jobban felfigyeltünk, amikor egy nyomtatványban az amúgy jól csengő Banszki helyett már Bányai Dániel névalakkal szerepelt.²⁵ Nem kellene tehát ahhoz ragaszkodnunk, hogy a történelmi Magyarország területén tevékenykedő „hungarus” zenészeket automatikusan a ma-

¹⁷ ÁBRAHÁM 11.

¹⁸ Vö. uo.

¹⁹ Ld. SZABOLCSI Bence, *A magyar zenetörténet kézikönyve* (harmadik, revideált-átdolgozott kiadás, Budapest 1979) 13.

²⁰ KABA Melinda, *A Kárpát-medence a honfoglalás előtt*, in *Képes magyar zenetörténet* (szerk. Kárpáti János; Budapest [2004]) 18–24.

²¹ DOBSZAY László, *Magyar zenetörténet* (Budapest 1984) 33–35.

²² Ld. PAPP Géza, *A nemzetiségek népenekei és uő, Német és szlovák evangélikusok*, in *Magyarország zenetörténete II. 1541–1686* (szerk. Bárdos Kornél; Budapest 1990) 177–180, 199–202.

²³ Vö. *A History of Slovak Music...* 37–39.

²⁴ Vö. ÁBRAHÁM 12.

²⁵ Vö. *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635* (Musicalia Danubiana 9) (közreadja és bevezeti Ferenczi Ilona; Budapest 1988) 8.

gyarok közé soroljuk. Hiszen Szöllösi Benedeket, aki a *Cantus Catholicit* először magyarul adta ki (1651), az irodalomtörténeti kutatás manapság szlovák származásúnak tartja.²⁶ A német részvétel még határozottabb és egyértelműbb. A „Magyar” *Simplicissimus* 1683-ban német nyelven jelent meg,²⁷ s bő évszázad múlva a Tolna megyei származású Johann Evangelist Fuss kánonjában ugyancsak németül köszönti hazáját: „*Sei mir gegrüßt Pannonien, mein teures Vaterland*”.²⁸

E kérdések mindenképpen abba az irányba mutatnak, hogy másfajta szemléletet kell kialakítani a magyar vagy magyarországi összefoglaló zenetörténeti munkákban. Olyan zenetörténetet kell írni, melyben helyet kapnak az itt élt szlávok és a többi etnikum is. Olyan magyarországi zenetörténetet kellene írni, amelyben a szlovákok is otthon érzik magukat, a sajátjuknak tekintik. Sokkal komolyabban kellene vennünk azt a valóságot, hogy Magyarország zenetörténete nem egyenlő a magyar zene történetével. Csak így kerülhető el, hogy erről a területről többféle zenetörténet jelenjen meg, és így válhat valóra, hogy egyszer majd szomszédainkkal együtt közös zenetörténetet írjunk.

♦♦♦ HEGEDŰS ANDRÁS

Szent István, Szent Imre és Szent László esztergomi közös ereklyetartójának hitelesítő okiratai

Az ereklyék tisztelete az Egyházzal csaknem egyidős, így azok elhelyezésére vonatkozóan az egyes korszakokban különféle gyakorlatok alakultak ki. A vértanúk és szentek maradványait kezdetben temetésük helyén részesítették tiszteletben. A IV. századtól, a keresztény vallás szabad gyakorlásának engedélyezésétől az újonnan épülő bazilikák és templomok számára megindult a szentek ereklyéinek ünneplés felvétele (*elevatio*) és áthelyezése. A VIII. századtól nélkülözhetetlenné

²⁶ Ld. SZIKLAY László, *A szlovák irodalom története* (Budapest 1962) 105–107; PAPP Géza, *Szöllösi Benedek és énekeskönyveinek nyomdahelye*, in *Magyar Könyvszemle LXXXIII* (1967) 78–83; *Katolikus egyházi énekek 1608–1651* (RMKT XVII/7) (sajtó alá rendezte Holl Béla; Budapest 1974) 645–646.

²⁷ SPEER, Daniel, *Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus, 1683* (Faksimile-Ausgabe, Konstanz 1923).

²⁸ Vö. FUSS, Johann Evangelist (1777–1819), *Lieder und Gesänge (und andere weltliche Vokalwerke)* (Musicalia Danubiana 21) (közreadja Sas Ágnes; Budapest 2005) 212–215. Bár a kettőt nem lehet összekapcsolni, mégis itt jegyezzük meg, hogy az első pesti színház is németül kezdte működését (Städtisches Theater 1812).

vált, hogy az oltárasztalba ereklyét helyezzenek. Idővel kialakult olyan szokás is, hogy az ereklyét az oltárasztal fölötti *predellán*¹ kis szekrényben vagy fölkében helyezték el. Az ereklyék kihelyezésével pedig gyorsan elterjedt az a gyakorlat, hogy nagyobb ünnepeken, eskütételeken, fontosabb eseményeken körülhordozták őket mint a kiemelt tisztelet tárgyait. Ezzel a relikviák őrzésének két formája alakult ki, az egyik az oltár állandó részét képezte, a másik pedig a hordozható, felmutatható tartó volt.²

A középkor az ereklyetartók rendkívül változatos formáit dolgozta ki az évszázadok során. A különböző alakú szelencék, kis ládák, kereszttek, fejereklyetartók (hermák), emberi kezet vagy kart formázó mutatók, monstranciák a keresztény művészet kiemelkedő alkotásaihoz tartoznak.³

A művészi kivitel jelentősen ösztönözte az az előírás, hogy az ereklyéket nemesfém-ből vagy márványból készült, faragványokkal díszített tartókban őrizzék.⁴ Az Egyház nagy figyelmet fordított arra is, hogy az ereklyék hiteleségét ellenőrizze és bizonyítsa, valamint ezt az utókor számára is megőrizze. Már az 1279. évi budai nemzeti zsinat XXVII. pontja⁵ is kimondja, hogy az ereklyéket ne távolítsák el abból a zsákocskából, amelyben tárolják, hacsak nem jeles egyházi ünnepeken, amikor nyilvános tiszteletre teszik ki azokat, továbbá újonnan fellelt ereklyét csak pápai engedéllyel részesíthetnek tiszteletben.

Áttekintve az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár régi leltárkönyveit, szembeötlő az ereklyék nagy száma. Bár az eltelt századok nem múltak el nyom nélkül a kincstár állománya felett sem, egykori gazdagságából máig sokat megőrzött. Nemzetünk számára kiemelkedő értékkel bírnak szent királyaink ereklyéi. Ennek kifejezésére hivatott az az ereklyetartó, amely Szent István és Szent László király, valamint Szent Imre herceg ereklyéit tartalmazza.

Ezek közül is különös figyelmet érdemel a lovagkirály ereklyéje, mivel hitelesítő okirata az egyetlen biztos forrásunk – a győri fejereklyén kívül – a király maradványainak sorsára vonatkozóan. Ezt az okiratot a XIX. század óta senki nem látta eredetiben, még a szövegét közlő Ipolyi Arnold sem, mivel ő is Podharczky József Szent László királyról írott művére⁶ támaszkodik, a modern irodalom pedig

¹ Predella: számoly, olasz eredetű terminus. Az oltárasztalon emelkedő téglalap alakú, legtöbbször képekkel díszített, többnyire fából készült doboz, amely az oltárszekrény és az oltárasztal közötti összeköttetést biztosította.

² IPOLYI Arnold, *Magyar ereklyék* (Pest 1863) 5-6. Különlenyomat az *Archaeologiai Közlemények* III. köt. 3. füzetéből.

³ BLÜMELHUBER Ferenc, *Az ereklyetartók*, in *Magyar Sion* (1872) 15–30.

⁴ Uo. 30.

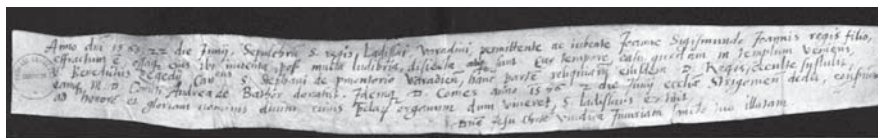
⁵ PÉTERFFY, Carolus, *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae* (Pozsony 1741) 113.

⁶ PODHARCZKY József, *Szent László királynak és viselt dolgainak históriája* (Buda 1836).

csak Ipolyit idézi.⁷ A dolog érdekessége, hogy a szöveget Podharczky sem látta, mert ő pedig Kemp Mihály prímási könyvtáros⁸ 1836. június 17-én írott levelére hivatkozik. Kemp azonban jó átiratot küldött, így Podharczky publikációja is hiteles, mint az a jelen tanulmányhoz csatolt fotóból is kiderül.

Kemp levelében tudósít arról, hogy az 1804-ben készült ereklyetartó egy pergamencéculát őriz, az ereklyetartóról pedig a következőket írja: „Az ereklyetartó, amelyben az ereklyék őriztetnek, mutató formájú, hosszúkás, ezüstözött lemezből készült, csak az ereklyét hordozó belső része ezüst. Az ereklye valóban egy nagy csontból áll, és amint azt nekem a sekrestye őre mondta, a láb felső, talán a csípőhöz illeszkedő része.⁹ Hitelességét pedig – ahogy az ereklyetartó vésete nevezi – egy régi pergamencédula bizonyítja, és olyan írást hordoz, amely nekem Oláh Miklós esztergomi érsekének tűnik.”¹⁰ Ezek után közli a hitelesítő okirat szövegét.

Ha valaki napjainkban ezt az 1566-ból származó pergamendarabot szeretné tanulmányozni – amit közel kétszáz éve Szent László földi maradványainak egyik kutatója sem tett meg –, Podharczky, pontosabban az általa idézett Kemp nyomán az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstárhoz fordulna, ahol az ereklyét ma is őrzik. Ám az ereklye és az a hitelesítő dokumentum 1855-ben különvált egymástól, mivel Scitovszky János bíboros, hercegprímás a három szent relikviáit a számukra készített tartóból kiemeltette, és új tartóba helyeztette át. Az ereklyék ma is ebben találhatóak, az áthelyezés tényét a hercegprímás egy oklevélben rögzítette. Az oklevelet az 1566. évi hitelesítő irattal és a régi ereklyetartók felirataival együtt a Prímási Levéltárban helyezte el, ahol napjainkban is megtalálhatóak. A következőkben e két okirat eredeti helyesírás szerinti teljes szövegét és annak magyar nyelvű fordítását közöljük.¹¹

1. kép. SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY EREKLYÉJÉNEK 1566. ÉVI HITELSÍTŐ OKIRATA

⁷ HANKÓ Ildikó, *A magyar királysírok sorsa* (Budapest 1987).

⁸ Kemp Mihály (1792–1865) esztergomi kanonok, kiváló egyháztörténész. Knauz Nándor szerint „kortársai élő archivumnak tartották és nevezték”. Vö: KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok* (Esztergom 1900) 464.

⁹ A megállapítás helyes, mert a ma is meglévő ereklye valóban a combcsont felső, ún. proximális vége.

¹⁰ PODHARCZKY 48, 2. lábjegyzet.

¹¹ A szövegek átirásában és fordításában nyújtott segítségéért ez úton is hálás köszönetemet fejezem ki Fodor Nórának.

In hoc Brachio erant
olim condita Reliquie S. Stephani
Regis: Sed cum hæ translata
sint in Statuam ejus argent.
loco harum inposita sunt alie
Sancti Emerici Ducis, & ejusdem
Sancti Regis. A. Dom. 1693.
die 93. Decembri.

Reliquia S. Stephani Regis Hung.
A. 1774 die 23. Abbis, ex vetere
argentea Statua in hanc Novam Capite-
-lariter transposita, in 2 fragmentis,
quorum unum, in æne argento obduchum,
est ex Costa, alterum minus ex Cra-
nio ejusdem S. Regis. In Salem
Subj. p. m. Georgius Richardus C. S.
& Andreas Bako C. S. Inb. =
custos m.

Reliquia S. Emerici
Ducis Hungo: e brachio
argenteo extracta
A. 1775 die 5. Aug

2. kép. AZ EREKLYÉK RÉGI FELIRATAI A KORÁBBI EREKLYETARTÓBÓL

1. SZÁMÚ DOKUMENTUM

1566.

Tanúsítvány Szent László király sírjának kifosztásáról és ereklyéjének az Esztergomi Főegyházmegye tulajdonába kerüléséről.

Hártya 421×50 mm, Prímási Levéltár, Esztergom, Cat. 25., 365/1855

Anno domini 1565, 22 die Iunii, Sepulchrum Sancti regis Ladislai Varadini permitte ac iubente Joanne Sigismundo Joannis regis filio effractum e(st) ossaque eius ibi inventa post multa ludibria disiecta sunt quo tempore casu quodam in templum veniens, Venerabilis Benedictus Zegecii canonicus Sancti Stephani de promontorio Varadiensis hanc partem reliquiarum eiusdem Domini Regis oculte sustulit eamque M(agnifici) D(omini) Comiti Andrea de Bathor donavit. Idemque D(ominus) Comes anno 1566 2 die Iunii ecclesiae Strigoniensis dedit, conservandam ad honorem et gloriam nominis divini, cuius praeclarum organum, dum viveret, Sanctus Ladislaus extitit, Domine Iesu Christe vindica iniuriam Sancto Suo illatam.

Az Úr 1565. évének június 22. napján Szent László király váradi sírját János király fiának János Zsigmondnak az engedélyével és parancsára feltörték és az ő (Szt. László) csontjait ott megtalálták, sok csúfság után széttörték (és szétszórták). Történetesen ekkor ment a templomba Főtisztelendő Szegedi Benedek Szent István káptalani kanonok¹² és ugyanazon király úr (Szt. László) ereklyéinek ezt a részét titokban magához vette, és ezt Nagyságos Báthori András gróf úrnak ajándékozta. Ezen gróf úr pedig 1566. június 2-án az esztergomi egyháznak adta Isten nevének tiszteletére és dicsőségének megőrzésére, akinek Szent László – míg élt – ragyogó eszköze volt. Urunk Jézus Krisztus szolgálta igazságot Szentednek a rajta esett jogsértésért!

¹² A „canonicus Sancti Stephani de promontorio Varadiensis” titulus fordítását BUNYITAI Vince, *A Váradi püspökség története alapításától a jelenkorig* (Nagyvárad 1883) c. művének 440. oldaláról vettük át.

2. SZÁMÚ DOKUMENTUM

1855. január 29.

Scitovszky János bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek hitelesítő okirata Szent István király, Szent Imre herceg és az 1. sz. dokumentumban említett Szent László király ereklyéjének új tartóba történt áthelyezéséről.

Papír 226×375 mm, Prímási Levéltár, Esztergom, Cat. 25., 365/1855

Joannes Sanctae Romanae Ecclesiae Tituli Sancti Crucis in Hierusalem presbyter Cardinalis Scitovszky dei et Apostolicae sedis gratia Metropolitananae Ecclesiae Strigoniensis archiepiscopus etc.

Ad perpetuam rei memoriam.

Avita maiorum nostrorum in Deum fides ac pietas mirifice resplendet in sollicita illa cura et studio, quo tutelaribus regni huius sanctis cultum ac venerationem exhibere contenderunt. – Praeter dies solemni horum sanctorum memoriae hodie quoque sacros prisca illa pietas alia etiam festa in eorundem honorem religiose celebravit. Sane in Ordinario Strigoniensi (hodie Directorium nominamus) anno 1505 Venetiis impresso, post festum Sancti Jacobi apostoli legimus Sancti Ladislai Regis Confessoris – post diem Sancti Aegidii vero Sancti Emerici Confessori depositionem – post festum Sancti Emerici autem occurrit translatio Sancti Adalberti episcopi et martyris – Pari pietatis ardore prosequerentur Sanctorum Venerandas Reliquias etiam et quavis bellorum furor Regno huic immanem non semel intulerit vastitatem, sacras tamen sanctorum suorum Reliquias, quas auro gemmisque pretiosiores reputabant, caedibus et rapinis eripere posterisque integras tradere adnitebantur. Illibata haec erga Patronos Hungariae pietas singulariter enituit in Ecclesia Strigoniensi, ex qua sicut fidei catholicae ita Regalis etiam dignitatis Maiestas per totum Regnum difusa (sic!) est. In eodem loco, ubi Sanctus Stephanus Protorex natus, gratia baptismatis et Corona Regali ornatus extitit, tenera praedecessorum nostrorum pietas Ecclesiam Metropolitanam extruxit, cumque haec rabie turcarum in ruinas abivisset, priscae pietatis insignis aemulator, magnae memoriae praedecessor noster Cardinalis a Rudna, locum vestigiis Sancti Regis sacrarum nova eaque magnifica, cuius consumptionem apperimur honorare voluit Basilica.

Dubitare utique non possumus Ecclesiam Strigoniensem olim longe insigniores, ac hodie Sanctorum Patronorum possedissee reliquias. Harum historiam usque ad prima tempora persequi certe iucundissimum nobis foret; quia vero omnia e tenebris antiquitate adductis in lucem protrahere non amplius possumus, contenti fida et constanti traditione, quae sacra haec pignora, quasi de manu ad manum tradidit, praesentibus literis ea duntaxat inferimus, quae in armalibus nostris pro solatio et aedificatione posteritatis notata invenimus.

I. Reliquiae Sancti Stephani Protoregis constant duobus frustillis, quorum unum interne argento obductum, est ex costa; alterum multo minus est ex crano Sancti Regis. Ossa haec olim in brachio argenteo erant recondita; sed anno 1691. die 13. Decembris inde in statuam argenteam sunt translata; in hoc quieverunt usque 1774. 23. Decembris, dum praesente testimonio Capitulari in aliud reliquiarium sunt reposita. Anno demum 1804. monstratorio e lamina argento abducta, pietate Martini Görgey canonici Strigoniensis curato, quod duobus quasi receptaculis constat, majore in medio et minore in supremitate cum insidente pulvillo corona Regni illata.

II. Reliquiae Sancti Emerici Ducis; teste inventario anni 1687 erant in reliquiario per modum monstrantiae e crystallo scisto; unde anno 1691. 13. Decembris translatae in Brachium argenteum; in quo prius beata Patris ossa quieverunt; anno 1775. 5 Augusti iterum aliud involucrum obtinuerunt, donec anno 1804 ad monstrantiam lamineam, numero I. descriptam cum reliquiis Sancti Stephani Regis repositae fuissent.

III. Brachium¹³ Sancti Ladislai regis, de quo scriptum perantiquum in pergamena haec habet: *[következik az 1. sz. dokumentum szövege]*

Scriptura haec manifeste est ex illa aetate, quam praesefert. Circa anno 1659. e primo reliquiario in aliud crystallinum est repositum donec anno 1804. in Monstrantiae laminea supra descriptae majori receptaculo locum et venerationem obtinisset, et taliter in eodem reliquiario trium sanctorum, quippe Sancti Stephani Regis Confessoris, Sancti Emerici Ducis et Ladislai Regis Confessoris reposita sunt sacra ossa.

In hoc monstrario quiete et religiosa cleri populique veneratione beata ossa fruebantur usque diem 12. Januarii anno currenti (1855). Cum enim observaremus reliquiarium lamineum et informe neque honori sanctorum neque dignitati Ecclesiae Nostrae convenire; cum porro vi muneris nobis divinitus impositi nihil eorum Nobis omittere liceat, quae ad honorem sanctorum, alioquin in auctorem omnis Sanctitatis Deum redundantem ac excitandum in fidelibus curae Nostrae creditis favorem fidei aliquatenus conferre videntur, sed pro intenso etiam gratitudinis sensu, quo erga cinctos horum Ecclesiae Hungaricae Benefactorum indefinenter ferimur, iam statuto XXIII Visitationis Canonicae Ecclesiae nostrae, qua ad huc dum occupamur, ediximus sacra haec ossa in pretiosum ex argento eleganti opere parandum reliquiarium transferre nos velle.

¹³ Feltételezhetően az oklevél írójának tévedése, mivel a szöveg egyértelműen rögzíti, hogy az 1804-ben készült tartóból helyezik át Szent László csontjait. Kemp Mihály idézett leveléből pedig kiderül, hogy az 1804-es ereklyetartóban Szt. László combcsontja található. Feltehetőleg a felkarcsontot téveszti össze a combcsonttal.

Reliquarium isthoc die 11 mensis currentis Vienna Strigonium adlatum est opus Emilii Brix, academici modellaris Viennensis ex argento appendens uncias 214 $\frac{1}{4}$ in forma monstratorii iuxta stilum gothicum paratum cum incisa basi hoc inscriptione „Johannes Cardinalis Scitovszky, Archiepiscopus Strigoniensis et Regni Hungariae Primas, capsae huic argenteae, in forma gothica structae et suis impensis procuratae imposuit reliquias Sanctissimi Stephani Regis Emerici ducis et Ladislai regis anno 1855 die 12 Januarii”

Basis cuius interna vacuitas locumentum authenticae complexura lamina clauditur desinit in angulos sedecim et usque ad initium manubrii variis ciradis, octo angulis distinctis ornatur, in medio manubrii quasi tubi numero octo nonnihil prostant; pars superior eiusdem manubrii continuo in peripheria dilatatur, ac superne basim praebet sepulchro crystallino rotundo, columnis operis gothici ad duas partes superne autem operculo instructo. In hoc quiescit brachium Sancti Ladislai Regis prout inscriptio in parte inferiore laminae caeruleae literis aureis illata docet.

Sequitur dein sursum versus Sepulchrum Sancti Emerici Ducis pariter crystallinum, sed minoris peripheriae cum columnis et operculo inaurato.

Tandem in supremitate Sepulchrum Sancti Stephani regis aequè crystallinum sed iterum minoris voluminis cum superposita corona Hungariae similiter inaurata. Sicut autem primo ita secundo et tertio etiam sepulchro adiacet inscriptio.

Huic monstratorio omnes tres Sacras Reliquias praeter minutum frustum e cranio Sancti Stephani superius designatum zona tericea viridis coloris ligatas praesente semper Presbytero die 12. currentis mensis idem Emiliis Brix in cubili residentiae nostrae Strigoniensis intulit. Nos autem inferne in basi sigillo nostro pendentes zonas manu propria munivimus Deum suppliciter exorantes ut per intercessionem sanctorum suorum, in quibus multiplici modo se mirabilem esse ostendit deinceps quoque cunctas haereses extinguendo ac omnes regni huius cives in unitate fidei coadunando virtutem potentiae suae monstrare dignetur; quo Ecclesia sua, quae hos regnantes in terris propagatores habuit propugnatores etiam habere mereatur in coelis! Datum sub arce Strigonii in residentia nostra, die vigesima nona Januarii Millesimo octingentesimo quinquagesimo quinto. Episcopatus nostri anno vigesimo octavo, Archiepiscopatus vero sexto.

Joannes Cardinalis Archiepiscopus

Scitovszky János a Jeruzsálemi Szent Kereszt Bazilika tituláris bíborosa, és az Apostoli Szentszék kegyelméből az Esztergomi Főegyházmegye érseke stb.

Az úgy örök emlékezetéül.

Őseink Istenbe vetett hajdani hite és kegyessége csodásan tükröződik abban a buzgó gondoskodásban és igyekezetben, amellyel e királyság szentjeinek tiszteletét és emlékezetét megtartani törekedtek. E szentek nevezetes és ma is szent emléknapjain kívül a hajdani kegyesség tiszteletükre még más ünnepeket is rendelt. A Velencében 1505-ben kiadott Ordinarius Strigoniensisben¹⁴ (amit ma Directoriumnak nevezünk) Szent Jakab apostol ünnepét követően Szent László hitvalló királyról, Szent Egyed napja után pedig hitvalló Szent Imre sírba tételéről olvasunk, Szent Imre ünnepét pedig Szent Adalbert püspök és vértanú áthelyezése követi.

Hasonlóképp a hő kegyesség révén következnék erre a Szentek tisztelettel övezendő ereklyéi is, és jóllehet e királyságban a háborúk dühe nem egyszer hatalmas pusztítást okozott, szentjeik ereklyéit – amelyeket még az aranytól és az ékköveknél is értékesebbnek tartottak – igyekeztek a vérontásból és a portyázó hadak kezéből kiragadni és az utókornak sértetlenül hátrahagyni. A Magyarország égi pártfogói iránt tanúsított csorbítatlan kegyesség példátlanul ragyog fel az Esztergomi Egyházban, ahonnan úgy a katolikus hit, mint a királyi méltóság iránt tanúsított odaadás az egész királyságra szétáradt. Ezen a helyen, ahol első királyunk, Szent István született, majd ahol megkeresztelésének emlékére a korona díszét is magára öltötte, (és ahol) elődeink még sarjadó kegyessége az esztergomi főszékesegyházat felépítette – bár ez a török vész idején rommá lett –, nagy emlékezetű elődünk, Rudnai bíboros elődeink kegyességével jelesen versengve, e helyet a Szent Király nyomdokain új és nagyszerű bazilikával, amelynek befejezését várjuk, kívánta megtisztelni. Nem vonhatjuk kétségbe, hogy az Esztergomi Egyház egykor szent pártfogóinknak jóval jelesebb relikviáit birtokolta, mint ma. Ezek történetét a kezdeti időkhöz követni bizonyára igen kedves feladat lenne számunkra, ám mivel nem hozhatunk mindent a régmúlt ráboruló sötétjéből a napvilágra, a szilárd hagyományra támaszkodva, amely ezen szent zálogokat mintegy kézzől kézre adta, jelen írásunkban csupán azokat tárjuk fel, amikről könyvszekerényeinkben az utókor vigasztalására és épülésére feljegyzéseket találunk.

I. Első királyunk Szent István ereklyéi két kis darabból állnak, amelyek közül az egyik, belül ezüsttel bevonva, a bordájából való; a másik jóval kisebb, a Szent király koponyájából való. A csontok ugyanis egykor ezüstből készült alkarban voltak rejtve, majd 1691. december 13-án ezüst szoborba helyezték át őket, és ott is nyugodtak egészen 1774. december 23-ig, míg a jelen káptalani bizonyosság-

¹⁴ Ordinarius Strigoniensis. Venetiis per Lucantonium de Giunta, 1505.

levél szerint egy másik ereklyetartóba át nem helyezték őket. Végül az 1804-es esztendőben Görgey Márton esztergomi kanonok kegyesen ezüst lemezekkel bevont mutatót készítettet, amely mintegy két kapszulából áll, középujt egy nagyoból és egy felső kisebb részből, csúcán a párnára helyezett királyi koronával.

II. Szent Imre herceg ereklyéi az inventárium tanúsága szerint 1687-ben egy kristályból csiszolt mutató alakú ereklyetartóban voltak, ahonnan 1691. december 13-án helyezték át az ezüst alkarba, amelyben korábban atyja kegyes tisztelettel övezett csontjai nyugodtak. Majd ez 1775. augusztus 5-én ismét más borítást kapott, mígnem 1804-ben az első pontban említett lemezzel fedett mutatóba Szent István király ereklyéivel közösen el nem helyeztették.

III. Szent László király karja,¹⁵ amelyről a régi pergamenre írva ez áll: *[következik az 1. sz. dokumentum szövege]*

Ez az írás nyilvánvalóan abból a korból való, amit (datálásként) magán visel. Az első ereklyetartóból 1659 körül egy másik kristály tartóba helyezték át, míg 1804-ben a fentebb leírt lemezborítású monstrancia nagyobb kapszulájában nyert helyet és tiszteletet. Így ugyanezen ereklyetartóban három szent tisztelettel övezett csontjait helyezték el, mégpedig hitvalló Szent István, első királyunkét, Szent Imre hercegét és Szent László hitvalló királyunkét.

Egészen jelen év¹⁶ január 12-ig ebben a mutatóban nyertek nyugalmat, és élvezték a papság, valamint a hívek vallásos tiszteletét a boldogemlékezetűek csontjai. Ekkor foganatosodott bennünk ugyanis, hogy a lemezekkel fedett monstrancia sem a szenteket övező tisztelethez nem illő, sem egyházunkhoz nem méltó. Ezért a ránk rótt szent feladat súlyánál fogva semmit nem szabad elhagynunk azon kötelezettségeink közül, amik, úgy véljük a szentek tiszteletére, máskülönben minden szentség szerzőjére, az Istenre áradnak, és a gondoskodásunkra bízott hű híveinkben a hitbuzgalom ösztönzésére irányulnak. Hálánk jeléül tehát, amellyel a Magyar Egyház jótevői iránt szüntelen viseltetünk, már kánoni egyházlátogatásunk XXIII. határozatában, amely mindezidáig köt minket, kimondtuk, hogy e szent csontokat egy ezüsből, mives munkával készítendő ereklyetartóba kívánjuk áthelyezni. E hónap 11-én hozták át Bécsből Esztergomba ezt az ereklyetartót, Emil Brixnek, a bécsi akadémia ötvösének munkáját, aki 214 ¼ uncia ezüst felhasználásával készítette a gót stílusú, és csiszolt talapatán a következő felirattal ellátott ereklyetartót: Scitovszky János bíboros, esztergomi érsek és a Magyar Királyság primása saját költségén helyeztette Szent István király, Imre herceg és László király ereklyéit az ezüst gót stílusú kapszulába 1855. január 12-én.

¹⁵ Ld. a 13. jegyzetet!

¹⁶ 1855.

Az alapzat, aminek a belső üreges része körbefutó lemezekkel záródik és tizenhat szögű alakzatban végződik, és a szár kezdeténél pedig nyolcszögben kiugró különböző vésetekkel díszített elem ékíti. A szár közepén mintha nyolc kürt állna ki belőle; a szár felső része folyamatosan szélesedik, és felső része alapul szolgál a csontokat őrző kristályhengernek, amelyet két oldalt a gót stílusú oszlopokkal ékítettek és felülről fedéllel látták el. Ebben nyugszik Szent László király alkarja, amint azt az alsó rész kék lemezének arany betűkkel írott felirata tanúsítja.

Felfelé haladva Szent Imre herceg hasonlóképp kristályhenger, de kisebb átmérőjű oszlopokkal és aranyozott fedéllel ellátott kapszulája következik.

Végül a legfelsőbb részben van Szent István király ereklyéjének henger alakú kapszulája, szintén kristályból, de ismét csak kisebb átmérőjű, tetején Magyarorszag aranyozott koronájával. Mint az első és a második, úgy a harmadik kapszula mellett is ott egy-egy felirat található.

Ebbe az ereklyetartóba helyezte bele esztergomi rezidenciánk termében a három, Szent István koponyájából való említett kicsiny darabon kívül, zöldes színű sodrott kötéllal átkötött szent ereklyét a papság jelenlétében e hónap 12-én az említett Emil Brix. Mi pedig az (ereklyetartó) alsó részén függő szalagot pecsétünkkel saját kezűleg megerősítettük, könyörögve kérve Istent, hogy szentjei közbenjárására, amelyekben oly sokféleképp és csodásan megnyilvánul, eztán is minden eretnesség kioltásával és ezen királyság minden polgárának a hitben való egyesítésében hatalmát megmutatni kegyeskedjék; hogy így egyháza, aki hitének terjesztőiként ezen királyokat bírta a földön, azt is kiérdemelje, hogy az égben is harcosaiként bírja őket. Kelt Esztergom vára alatti rezidenciánkban, 1855. január 29-én. Püspökségünknek huszonnyolcadik, érsekségünknek pedig hatodik évében.

János biboros, érsek

3. kép. A JELENLEGI, SCITOVSZKY JÁNOS HERCEGPRÍMÁS ÁLTAL 1855-BEN KÉSZÍTETETT EREKLYETARTÓ